

تحلیل ادبیات پایداری در مجموعه «عاشقانه روی مین» سروده اطهر قوامی

سهراب سعیدی^{۱*}

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه

فاطمه مدرسی^۲

استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه

(تاریخ دریافت: ۹۸/۰۱/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۵/۰۱)

صفحات ۱۴-۱

چکیده

دوران هشت ساله دفاع مقدس، بخش عظیمی از شعر و ادب ما را نیز تحت تأثیر خود قرار داد و منجر به پدید آمدن ادبیات پایداری شد که در آن از مقاومت و ایستادگی مردمان یک کشور در برابر خطر و تهدید بیگانگان در دو گونه ادبی نظم و نثر سخن به میان می‌آورد. اشعار بیشتر در دو قالب سپید و غزل و گونه منشور در ادبیات داستانی جریان دارد. از آنجا که حس مقاومت و پایداری در برابر مهاجم امری ذاتی و برخاسته از فطرت انسان‌هاست «اطهر قوامی» شاعر بندرعباسی- لاری، از نازک‌های خیال خویش در انعکاس مفاهیم ارزشی دفاع مقدس از هیچ کوششی فروگذار نمانده و مانند رزمنده‌ای در بیرون جبهه، در صدد به تصویر کشیدن میادین جنگ و ویرانی‌های پس از آن بوده است. این مقاله با روش تحلیل محتوا و با استفاده از منابع کتابخانه به بررسی اشعار ادبیات پایداری ایشان در مجموعه «عاشقانه روی مین» می‌پردازد و مشخص می‌شود که قوامی در این مجموعه از دو قالب شعری کلاسیک و سپید جهت معرفی آرمان‌های دفاع مقدس بهره برده است و با خلق تصویرهایی از جنگ و حماسه رزمندگان در هشت سال دفاع مقدس، دین خود را به انقلاب و ادبیات پایداری کشور ادا نموده‌اند تا بدین سبب نسل جوان ما نیز با ارزش‌های دفاع مقدس بیشتر آشنا شوند.

کلمات کلیدی: دفاع مقدس، عاشقانه روی مین، اطهر قوامی، شعر پایداری.

۱. * نویسنده مسئول: sohrab_minab@yahoo.com

۲. fatemeh.modarresi@yahoo.com

۱. مقدمه

ادبیات پایداری از پایداری و مقاومت انسان‌ها در مقابل تجاوز نظامی بیگانگان که منجر به جنگ و درگیری و کشته شدن انسان‌ها می‌شود سخن به میان می‌آورد. هرچند این نوع ادبیات پیشینه کهن ندارد، اما در متون گذشته به شیوه داستانی روای شده است، ایستادگی رستم در برابر بیگانگان در شاهنامه و یا قیام کاوه آهنگر نشان دهنده پایداری مردم در مواجهه با ظلم و ستم و تجاوز بیگانگان است. ادبیات پایداری امروزه، اما سبک و سیاق خود را دارد. اگرچه در دوران گذشته و متون اولیه ادبیات فارسی به صورت داستانی و نمادین به این موضوع پرداخته می‌شد، اما امروزه این نوع ادبی اصل و ریشه‌اش «جنگ» و «پایداری» است. «این مفهوم در انقلاب اسلامی ایران، همراه با خود جریان نیرومند فرهنگی در حوزه شعر، قصه، نمایشنامه، نقاشی و... را به وجود آورد که تجربه‌های تازه و بدیع در لابه لای شبکه عظیم فرهنگی آن با خود به همراه داشت» (سنگری، ۱۳۸۰: ۹). مطالعه، تحلیل، تبیین، بررسی، نقد، شناخت و بازیافت این حادثه عظیم در همه ابعاد بایسته و ضروری است «بنابراین آنچه را که در خلال این بررسی‌ها، به صورت سروده‌ها و نوشته‌هایی به کار رفته به نوعی همدلی میهنی یا قومی در برابر تجاوز طبیعت در پی دارد که به عنوان ادبیات پایداری قابل طرح هستند. به عبارتی ساده‌تر، سروده‌ها و نوشته‌هایی که موضوع اصلی آن دعوت مردم به مبارزه و پایداری در برابر متجاوزین بود، تحت عنوان ادبیات پایداری/ مقاومت قابل تقسیم بندی است» (کاکایی، ۱۳۸۰: ۹).

در تعریفی دیگر «ادبیات دفاع مقدس به مجموعه نوشته‌ها و سروده‌هایی گفته می‌شود که درون مایه موضوع آن، به مسائل هشت سال دفاع مقدس و پیامدها و تبعات آن باز می‌گردد. در نگاهی وسیع‌تر می‌توان طیفی گسترده‌تر و جغرافیایی فراخ‌تر برای این عنوان تصور کرد و با تکیه بر ویژگی‌های مقدس بودن که تداعی قلمرو الهی و دینی برای این نوشته‌ها و سروده‌ها می‌کند» (سنگری، ۱۳۸۰: ۱۵). دفاع مقدس، یکی از پایدارترین موضوعات شعر فارسی در این سه دهه بوده است. جریان شعری که در دوران جنگ هشت‌ساله پدید آمد و همچنان پویا و پابرجاست. «ادبیات پایداری به مفهوم واقعی و نوین آن در کشور ما از عصر مشروطه و جنگ جهانی اول متأثر از گرایش‌های ملی و میهنی به وجود آمد. در شعر این دوره، موضوع پایداری در برابر ظلم و بیداد، ناآگاهی و استبداد آلودگی صاحب منصبان و صلح همسایگان دیده می‌شود» (آرین‌پور، ۱۳۷۵: ۱۲۷).

ادبیات پایداری مکتوب هرمزگان، بر اساس مستندات چاپی، قدمت ۲۵ ساله دارد. هرچند قبل از آن تاریخ نیز شاعرانی بوده اند که همگام با شاعران انقلاب در این خصوص سروده‌هایی داشته‌اند تا اینکه در سال ۱۳۷۳ توسط سرهنگ مرتضی نصیری اولین مجموعه شعر جنگ با نام «گپ گنوغ: حرف عاشق» چاپ شده است. برخی شاعران عصر انقلاب، خود فضای جنگ را تجربه کرده‌اند و بعضی شاعران دیگر بر اساس مطالعات یا دیدن فیلم‌های هشت سال دفاع مقدس، یا دیدن خرابه‌های جنگ در شلمچه و رفتن اردوهای در این خصوص به این وادی قدم نهاده‌اند.

۱-۱. هدف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق بررسی و تحلیل ادبیات پایداری در مجموعه «عاشقانه روی مین» سروده اطهر قوامی از شاعران استان هرمزگان است تا مشخص شود شاعران بانوی هرمزگانی نیز همپای سایر شاعران کشور در آثار ذوقی و هنری خود به ادبیات پایداری و دفاع مقدس واکنش نشان داده‌اند و در جهت حفظ و صیانت از دستاوردهای بزرگ هشت سال دفاع مقدس گام برداشته‌اند. ما در این پژوهش برآنیم تا با بررسی این پژوهش‌های پژوهشگران بعدی جهت بررسی شعر

پایداری استان هرمزگان باشیم.

۲-۱. بیان مسأله

موضوع قابل توجه در شعر پایداری، حضور نسبتاً پررنگ بانوان شاعر در این عرصه در سال‌های اخیر است که در شعرهای این سال‌ها، پشت صحنه جنگ و بعد از جنگ بیشتر دیده می‌شود و البته در این صحنه‌ها، زنان حضور بیشتری داشته‌اند. اظهر قوامی یکی از زنان شاعر و هنرمند بندرعباسی - لاری است که به صورت جدی پیگیری ادبیات پایداری پس از جنگ بوده است. وی متولد ۱۳۶۰ است و چون مادرش هم شاعر بود از ۱۳ سالگی شعر گفته است که البته او در سرایش شعر کلاسیک و شعر عامیانه تبحر بیشتری دارد. هر چند ترانه و شعر سپید هم می‌گوید. در مجموعه «عاشقانه روی مین»، قوامی سعی دارد نگاه متفاوتی نسبت به جنگ داشته باشد و از حس زنانه به معرفی جنگ و دلاوری‌ها و فداکاری رزمندگان بپردازد. هرچند این شاعر حس صلح دوستی دارد، اما در اشعارش بیشترین استفاده را از واژه «جنگ» برده است.

۳-۱. ضرورت و اهمیت تحقیق

در این پژوهش برآنیم تا با بررسی محتوایی نمونه‌ای - از اشعار اظهر قوامی - از اشعار دفاع مقدس زنان هرمزگانی؛ زمینه شناخت ویژگی‌ها و ارتقای شعر دفاع مقدس استان هرمزگان را در کشور فراهم آوریم تا رهگشای تحقیقات دیگر پژوهشگران در این نوع ادبی باشد. استان هرمزگان، استانی با فرهنگ بکر است که محققان کشور کمتر فرصت مطالعه در این خصوص داشته‌اند. شعر این استان نیز حرف‌هایی برای گفتن دارد که امیدوارم با انتشار کتب و مقالاتی در این خصوص، قابلیت‌های هنری این استان به خصوص در شعر پایداری بیشتر دیده شود.

۴-۱. پیشینه تحقیق

در مورد ادبیات پایداری مقالات و کتب بسیاری نوشته شده که به ذکر نمونه‌هایی بسنده می‌کنیم:

امیری خراسانی و صدقیانزاده، مقاله «بررسی انتظار به عنوان عنصر پایداری با تکیه بر شعر قیصر امین پور و سلمان هراتی» را در نشریه ادبیات پایداری شماره ۵ و ۶ پاییز ۱۳۹۰ و بهار ۱۳۹۱ نگاشته‌اند. همین‌طور بهره‌ور و نیکخواه در نشریه ادبیات پایداری، پاییز ۱۳۹۰ و بهار ۱۳۹۱، تحقیق جنگ و کودکی در آثار قیصر امین پور را نگاشته‌اند.

زارع و رضوی (۱۳۹۰) پژوهشی با عنوان «کارکرد حماسه در دوران معاصر (با استناد به شعر معاصر ایران) انجام داده‌اند. سنگری، محمدرضا (۱۳۸۹) در تحقیقی به بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس پرداخته است.

کاکایی، عبدالجبار (۱۳۷۸) در کتابی با عنوان «آوازه‌های نسل سرخ» به حماسه‌های دفاع مقدس و تأثیرپذیری آن از فرهنگ عاشورایی پرداخته است.

در مورد شعر پایداری در استان هرمزگان نیز، چندین کتاب توسط اداره حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، شامل: سعیدی از شاعران و پژوهشگران پر کار هرمزگان در سال ۱۳۹۸ کتاب «خلیج بوی تو می‌دهد» و همین‌طور کتاب تحلیلی «اینجا پلاک‌ها خوابیده‌اند» را آماده چاپ کرده است. از مقاله‌های دیگر سعیدی در ادبیات پایداری هرمزگان این موارد قابل ذکرند: ۱- «بررسی جایگاه سنگر، پوتین و پلاک در شعر پایداری هرمزگان» ۲- «بررسی جنگ و ادوات جنگی در

شعر هرزگان» ۳- «بررسی شعر پایداری زنان هرزگان» که هنوز چاپ نشده است، اما تحقیق و مطالعه بر اشعار دفاع مقدس شاعران هرزگان برای اولین بار است که انجام می‌شود و این مقاله آغازگر این راه است. امیرحسین والا در سال ۱۳۹۷ به جمع‌آوری اشعار پایداری شاعران هرزگان پرداخته است. چند مجموعه از «دریا به دریا» توسط سمیه باستین در سال ۱۳۹۵ در انتشارات گفتمان اندیشه معاصر چاپ شده است. «بوی باران» به کوشش مرحوم خلیل عمرانی در سال ۱۳۸۸، جمع‌آوری شده است. سرهنگ مرتضی نصیری نیز در سال ۱۳۷۳ دو کتاب «گپ گنوغ ۱» و «گپ گنوغ ۲» را به چاپ رسانده است.

۱-۵. سؤالات تحقیق

این پژوهش به این سؤالات پاسخ می‌دهد:

۱. سابقه شعر پایداری استان هرزگان با تعاریف و مشخصه‌های امروزی آن چقدر است؟
۲. شاعر زن پیشگام در ادبیات پایداری استان هرزگان چه کسی است؟
۳. نگاه اطهر قوامی به مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتاب شعرش - عاشقانه روی مین - چگونه است؟

۱-۶. روش تحقیق

این مقاله با روش تحلیل محتوا و با استفاده از منابع کتابخانه به بررسی اشعار ادبیات پایداری اطهر قوامی در مجموعه «عاشقانه روی مین» می‌پردازد و مشخص می‌شود که قوامی در این مجموعه از دو قالب شعری کلاسیک و سپید جهت معرفی آرمان‌های دفاع مقدس بهره برده است و با خلق تصویرهایی از جنگ و حماسه رزمندگان در هشت سال دفاع مقدس، دین خود را به انقلاب و ادبیات پایداری کشور ادا نموده است تا بدین سبب نسل جوان ما نیز با ارزش‌های دفاع مقدس بیشتر آشنا شوند.

۲. شاخصه‌های اشعار پایداری اطهر قوامی

یکی از شاخصه‌های اشعار پایداری اطهر قوامی ذکر طبیعت جنوب و حال و هوای آن در اشعارش است. قوامی آگاهانه واژه‌های «شرجی»، «دریا»، «شیرماهی»، «گوش ماهی»، «موج»، «شط»، «بازار ماهی فروشان»، «نخل»، «گاریز: نوعی ماهی»، «روبنده»، «نهنگ»، «ساحل»، «لیوا» و... و همین‌طور اسم شهرهایی چون «بندر کنگ»، «ابوموسی»، «هرمز»، «میناب»، «بوشهر»، «خوزستان» و... را در اشعارش استفاده می‌کند تا دلآوری‌های مردم نیک سرشت جنوب و رزمندگان سراسر کشور را در دفاع از آرمان‌های انقلاب و امام راحل بهتر نشان دهد.

اطهر قوامی این واژه‌ها و ادوات جنگی را در اشعارشان استفاده کرده است که واژه «جنگ» با ۲۶ مرتبه تکرار بیشترین بسامد را در بین واژه‌های پایداری به خود اختصاص داده است. وی از واژه «صلح» تنها سه مرتبه استفاده می‌کند و این نشان از آن است که ذهن او بیشتر درگیر جنگ و پشتیبانی معنوی از رزمندگان بوده است. در مجموعه «عاشقانه روی مین»، اطهر قوامی ۲۶ اصطلاح جنگی را، روی هم رفته ۱۵۳ مرتبه، در قالب کلاسیک و نیمایی در ۶۶ شعر تکرار کرده است. در این مجال به ذکر چند نمونه از شاخصه‌های جنگ در اشعار دفاع مقدس و شعر جنگ اطهر قوامی می‌پردازیم.

۲-۱. آرزوی صلح

برای تحقق صلح باید جنگید. شاعران مقاومت و پایداری، برقراری صلح عادلانه را در گرو جنگ و رهایی از خود می‌دانند.

«من به زودی/ با دستی پر از صلح/ خواهم آمد/ آری خواهم آمد/ تمام رویاهایم را/ به پایش بریز/ تمام محبت مرا به او پیشکش کن/ و بگذار او به آرامی به خواب رود» (صالحی، ۱۳۷۷: ۲۷۹).

قوامی در مجموعه شعر دفاع مقدسی اش تنها سه بار به موضوع صلح پرداخته است و در واقع ایشان در این شعر با نپذیرفتن صلح مردم فلسطین را به دفاع از خود و پایداری از میهن‌شان دعوت می‌کند:

« صلح / بی‌رنگ‌ترین واژه کبوتر است / روی سیم‌های خاردار فلسطین » (قوامی، ۱۳۹۶: ۴۱).

قوامی در جای دیگری نیز از « صلح » ناامید است. او از صفای دوستی می‌گوید که جنگ صلح و دوستی را نابود کرده است:

« کبوتر صلح / در لانه روی تخم‌هایش خوابیده بود / جنگ / لانه‌اش را خراب کرد » (همان: ۴۸).

و بلاخره در شعر دیگر نظرش را درباره صلح اینگونه بیان می‌کند:

« با تو می‌شود به تمام دنیا حکومت کرد / با تو / پرنده صلح » (همان: ۵۱).

۲-۲. مرثیه‌سرایی و سوگواری‌ها در شعر انقلاب

یکی از مهم‌ترین موضوعات ادبیات پایداری بیان سوگ‌نامه شهیدان و قهرمانان عرصه جنگ، و توصیف بی‌رحمی دشمن است. شاعران انقلاب، صحنه‌های جنگ هشت سال دفاع مقدس را با صحنه‌های کربلا و عاشورا تطبیق می‌دهند. اظهر قوامی، طرح الگوها و نمادهای تاریخی و مطابقت شرایط حاضر با آن را که یکی از مهم‌ترین زمینه‌های اندیشه در شعرهای دفاع مقدس است در اشعارش روایت می‌کند این غزل یکی از همین گونه شعرهاست:

قلم بر بال دفتر می‌خورد، پر می‌برد با خود	قلم افتاده روی واژه، خنجر می‌برد با خود
نشستم پای در، از در بگویم، در زبان وا کرد	نگو از در که، در پهلوی مادر می‌برد با خود
نباید دست روی دست بگذاریم، چرا؟ چون که	خیال آب را مشکی شناور می‌برد با خود
غزل اسبی‌ست خونی، پس عرق در یال و کم‌طاقت	به پهلوی می‌زند تن‌های بی‌سر می‌برد با خود
«الایا ایها الساقی ادر کأساً و ناولها»	چرا حافظ مرا هی سمت دیگر می‌برد با خود
نبرد از نارقیقانی که یک یک می‌روند آن سو	پر است اما خیالی نیست، خواهر می‌برد با خود
به خود گفتم نمی‌خواهم ببینم کربلایت را	مرا اما همیشه بیت آخر می‌برد با خود

(همان: ۱۳)

قوامی در این شعر مرثیه‌گونه قسمتی از تاریخ را روایت می‌کند و به نمادگرایی تاریخی می‌رسد و در این حالت شاعر متفکر از خاطره‌های قومی و کهن بهره می‌گیرد تا تلمیحی به ماجراهای تاریخی داشته باشد.

«قصر امین‌پور» در غزلی به یاد شهیدان می‌گوید:

بیا به خانه آل‌له‌ها سری بزنیم	ز داغ با دل خود حرف دیگری بزنیم
به یک بنفشه صمیمانه تسلیت گوئیم	سری به مجلس سوگ کبوتری بزنیم

(میرجعفری، ۱۳۷۵: ۵۰۱)

«علیرضا قزوه» در سوگ شهیدان می گوید:

از روزهای واپسین مانده است مشک صداقت بر زمین مانده است نامش چه بود انگار یادم نیست نام تو ای عاشق ترین مانده است (قزوه، ۱۳۷۵: ۴۲)	در کوله‌بار غر بتم یک دل عباس‌های تشنه لب رفتند من بودم و او بود و گمنامی بر شانه‌های سنگی دیوار
---	---

۳-۲. جنگ

اطهر قوامی، در مجموعه شعر جنگش، از واژه جنگ به گونه‌های مختلف با تصاویر گوناگون به کار برده است گاهی از زبان جانبازی که پاهایش را در جنگ از دست داده سخن می‌راند که هر چند جنگ تمام شده است، اما پاهای از دست رفته رزمنده برنگشته:

«پای که برنگشت / پاهای من بود/ روی شانه‌های جنگ» (قوامی، همان: ۴۳).

یا دوباره از زبان همسر یک جانباز درد دل می‌کند و از وفاداریش سخن می‌گوید:

«وقتی معشوقه‌ات شدم/ جنگ/ نصف تو را برده بود» (همان: ۵۲).

«در نگاهی دیگر، قوامی از جنگ تصویر عاشقانه می‌سازد که در جنگ چشمان معشوقه‌اش اسیر شده است و این تصویر تازه و برداشت متفاوتی است که این شاعر از جنگ دارد. حس جنگ با حس زنانه به هم می‌پیوندد» (سعیدی، ۱۳۹۸: ۲۱۶) و این شعر خلق می‌شود:

«از جنگ/ تا جنگ/ تنها/ نگاه تو است که اسیر می‌گیرد» (همان: ۴۶).

در نگاهی دیگر جنگ اسم معشوقه هیتلر است که کشتار را به جان مردم انداخته است:

«جنگ نام معشوقه هیتلر بود/ وقتی نامش را از زبان بشریت شنید/ کشتار را / به جان مردم انداخت» (همان: ۴۸).

در شعر قوامی رزمنده عاشق سنگر و جنگ است:

«جنگ برای من / معشوقه‌ام بود/ با پای بی‌پا» (همان: ۴۷).

نمونه‌های شعری جنگ در مجموعه قوامی زیاد است که چند نمونه دیگر ذکر می‌کنیم:

«پدر بزرگم سوخته آفتاب/ من اما/ در جنگ/ سفیدتر از برف زاده شدم» (همان: ۶۳).

و: «دست‌های جنگ را گرفتیم/ چهار قدم مانده به پیروزی/ تو در کوچه‌ای/ روی تابلو ورودی‌اش» (همان)

۴-۲. ادوات جنگ

قسمتی از موضوعات شعر پایداری قوامی، ذکر ادوات جنگی مختلف مانند: «تانک»، «جت»، «خشاب»، «ترکش»، «بمب افکن»، «موشک»، «پوتین»، «چکمه»، «خمپاره» و «تیر و تفنگ» است که هر چند زیاد تکرار نشده‌اند، اما ذهن شاعر را که جبهه‌های حق علیه باطل را تجربه نکرده، درگیر خود کرده است. در اینجا به نمونه‌های شعری هر کدام از این ادوات،

اشاره می‌کنیم:

۱-۴-۲. تانک

«تانک دست در دست خدا/ راه می‌رفت / من / دست‌هایم را به او قرض دادم» (همان: ۵۲).

و: «جنگل‌ها را سوزاند/ تانک/ روی مین‌های ختی شده» (همان: ۵۸)

۲-۴-۲. جت

«جت‌ها/ مانور هوایی دادند/ روی تور سوخته شهر» (همان: ۶۰)

۳-۴-۲. خشاب

«خشاب‌های برنده/ همیشه از آن تو بود/ باز هم برنده‌ای/ من چادر گلدار مادر را/ روی مزارت می‌کشم» (همان، ۲۸)

۴-۴-۲. ترکش

«روسری گلدار مادرم را/ ترکش‌ها/ آب خون دادند» (همان: ۴۵)

۵-۴-۲. بمب افکن

«بمب افکن‌ها را به میهمانی نفرستید/ هیروشیما/ سال‌هاست/ لباس عروسی‌اش را پف کرده، پوشیده» (همان: ۵۹)

۶-۴-۲. موشک

«موشک‌هایی که رقصیدند/ دامادهایی با کل‌های ممتد موشک/ به حجله‌های بی‌عروس/ پا گذاشتند» (همان: ۴۱)

۷-۴-۲. پوتین

«در من / جنگجویای بسیاری / رژه می‌روند/ بی‌پوتین/ بی‌دست/ بی‌تو» (همان: ۴۴)

۸-۴-۲. چکمه

«کوچیک بود پامون واسه چکمه‌ها / ولی قلبمون وسعت عشق را داشت» (همان: ۲۰)

و: «جنگ اندازه آغوشم نبود/ چکمه‌هایت را / بغل کردم» (همان: ۶۱)

۹-۴-۲. خمپاره

«کودکانم را به اسارت برد/ خمپاره‌ای که نام الله را بدک می‌کشید» (همان: ۶۲)

۲-۴-۱۰. تیر و تفنگ

« ماشه را چکاندی / کودکان / با تفنگ‌های چوبی / مردند » (همان: ۴۲)

۲-۴-۱۱. تک تیر انداز

« فراموشم شد / که تو پر از صدایی و من / موج تک تیر اندازها / آرپی جی را / روی سنگر کناری ام
خواهاند » (همان: ۳۷)

۲-۴-۱۲. انفجار

« انفجار دوباره‌ای در درونم مرا صدا می‌زند / این بار / روی دامن دریا (همان: ۱۰)

۲-۴-۱۳. باروت

« باروت بوی تازه‌ای می‌داد / نعش رفیقش را گرفت آغوش / این ور رفیقش رو کفن می‌کرد / اون ور زمین
می‌کند با چاقوش » (همان: ۱۴)

۲-۴-۱۴. ماسک

« من عروسکم را گیس بریده / به آن عراقی هدیه کردم / که دخترش را سال‌هاست ندیده / او ماسکش را به
من / تیرش را به پدرم » (همان: ۶۴)
و : « سرفه‌هایت را / یکی در میان به صورتم پیاش / مثل لبخندت / وقتی ماسک را به هم‌زمی‌ات / پیشکش
می‌کنی » (همان: ۵۶).

۲-۴-۱۵. گلوله

« ماشه‌ها را بچکان / روبه‌روی مزرعه گندم / با هر گلوله / قلب هزاران گنجشک می‌میرد » (همان: ۳۹)

وقتی از جنگ و پایداری سخن گفته می‌شود همه انتظار دارند که اشعار مربوط به آن نیز از لحاظ اندیشه، محتوا، عاطفه و تصاویر موجود در شعر حماسی باشد؛ تصاویری اغراق‌آمیز با قهرمانانی شجاع و دلاور که کارشان فقط انجام کارهای خارق‌العاده و کشت و کشتار است. در صورتی که در شعر جنگ و دفاع مقدس اصلاً چنین چیزی موضوعیت ندارد. قهرمانانی از گوشه و کنار ایران برخاسته‌اند تا ضمن دفاع از کیان و دین و شرف خود اوج عرفان و عشق ورزی را نیز به نمایش گذارند. آنان در پی جنگ نیستند، حتی به شدت از آن متنفرند ولی در مقابل دشمن نیز زانوی دناست بر زمین نمی‌زنند بلکه تا پای جان می‌ایستند. شاعران جنگ با چنین قهرمانانی روبه‌رو هستند. از این رو باید بتوانند ضمن نشان دادن اوج شجاعت رزمندگان، عمق معنویت و اخلاص و پاکی آنان را نیز نمایش دهند. بهترین کار برای نیل به این منظور امتزاج حماسه و غناست» (اکبری، ۱۳۷۱: ۲۵).

۲-۵. ذکر نام شهرها

قوامی در اشعاری که به دفاع مقدس می‌پردازد نام شهرهایی را ذکر می‌کند که مستقیم و یا غیرمستقیم درگیر جنگ بوده‌اند اگرچه اکثر شهرهای ایران در دوران هشت سال دفاع مقدس درگیر جنگ بوده‌اند. در اینجا نمونه‌های شعری که

در این خصوص در کتاب خانم قوامی آمده بیان می‌کنیم.

« چشم‌های مادرم / هنوز لابه‌لای نخل‌های خرمشهر / دنبال سرند ابولفضل می‌گردد » (قوامی: ۲۹)

و:

« به دریا تن زدی اما / تن دریاییت رو شناخت / و هرمز با پلاک تو / تن گوش ماهیاشو ساخت » (والا، ۱۳۹۷: ۶۸، شعر قوامی)

و:

« بدن‌های پاره را ندیدی / وقتی حجله عروسی زهر / خوزستان را عروس خون کرد » (قوامی، همان: ۵۷)

و:

« آواز که می‌شوم / آوار می‌شوی روی پاهایت / خرمشهر / زادگاه لیوا » (همان: ۶۴)

و:

« دب اصغر / دب اکبر / کدام‌شان ادعای بزرگی دارند / وقتی هرمز / رنگ خون سرداران جنگ است » (همان: ۶۵)

یا:

« غوطه‌وری در تمام خاطره‌های گنگم / در کنگک و ابوموسی / در هرمز و میناب » (همان: ۹)

قوامی در اشعار این مجموعه‌اش از شهرهای درگیر جنگ فقط: خرمشهر، خوزستان، هرمز، کنگک، ابوموسی و میناب را ذکر می‌کند و ذکر شهرهایی دیگر که بمباران هوایی و یا تجاوز زمینی و دریایی شدند نبرداخته است و این هم طبیعی است که نام تمام شهرها در یک یا چند شعر ننشیند.

۲-۶. مین

« مین » یکی از واژه‌های پر بسامد بعد از « جنگک » در شعر اظهر قوامی است. او از « مین » در تعابیر و تصاویر گوناگون استفاده می‌کند که به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم.

قلبش که از جا کنده شد انگار / رو خاکریز، روی مین افتاد
(همان: ۱۶)

و: « شب آخر عملیات / جنگک مین‌های خنثی شده‌ای است / که در سینه‌ام / گاه‌گاهی منفجر می‌شود »
(همان: ۲۹)

و: « مین‌ها / گناهکارترین‌اند / اندام‌های لخت بسیاری دیده‌اند » (همان: ۴۹)

و: « شهر را با به توپ بستند / تو اما / گل کاشتی روی مین » (همان: ۶۵)

شب آخر عملیات، مین و توپ، نماد میدان رزم و روحیه حماسی رزمندگان است که قوامی توانسته از آن تصاویری پویا و بکری به وجود آورد. از نظر قوامی مین‌ها چون با قطع شدن بدن رزمندگان آن‌ها را دیده‌اند گناهکارترین هستند.

۲-۷. پلاک

پلاک رمز هویتی هر رزمنده است. در اشعار ادبیات پایداری خود رزمنده شهید است که با پلاک و تکه‌ای از استخوان بر می‌گردد. رضا نیکو کار- شاعر معاصر- در این خصوص می‌سرایند:

از تو یک تکه پلاک و استخوان آورده است / باد تابوتی پر از رنگین کمان آورده است
(نیکوکار، اینترنت)

سعیدی در این خصوص می‌سراید:

« پلاکت رمز عبور است/ عبور از شعب/ از کربلا/ و گذاشتن از تمام خواسته‌هایی که پایت را لنگ می‌کند/
تو اما بدون پا هم/ مرد هستی/ عبور می‌کنی از نفس اماره/ که مدام در زرق‌ها می‌آید/ گم شده‌ای در
پرواز پرنده‌های آزاد» (سعیدی، ۱۳۹۸ الف: ۱۷).

پلاک رزمنده هر چند خود رزمنده است در اشعار ادبیات پایداری بازتاب گسترده‌ای داشته است که خانم قوامی نیز از این موضوع غافل نمانده است. وی چنین می‌سراید:

« تو پلاکت را / در آرواره کدام ماهی جا گذاشتی/ که هرمز/ عروس حلقه به گوش ات شد» (قوامی، همان، ۳۹).

در این شعر پلاک خود شهیدی است که برای دفاع از آب‌های میهن مان جان داده است اما ماهی‌ها (مردم) همچنان راهشان را ادامه می‌دهند.

قوامی در شعری دیگر، از شهید شدن رزمنده و تنها آمدن پلاک آن سخن به میان می‌آورد:

و: « ما با جنگ رفت و آمد کردیم/ وقتی رفتیم/ پلاک برگشتیم» (همان: ۴۵)

و این شعر که به ماجرای فراموش نشدنی شلیک ناو جنگی آمریکا به هواپیمای ارباس ایران بر فراز آب‌های خلیج فارس اشاره دارد.

و یا: « آرواره ماهی‌ها را بگیر/ پلاک/ نه/ هواپیمایی را بلعیده‌اند/ تنها/ تو را» (همان: ۴۵)

قوامی به هر سوژه‌ای از شعر دفاع مقدس که پرداخته از آن موفق بیرون آمده است.

۲-۸. خاکریز

«خاکریز» یا «سنگر» یکی از ابزار پر کاربرد و محل پرواز شهدا به ملکوت است که مورد توجه بوده است و معمولاً شهدا را در خط مقدم با سنگر و خاکریز می‌شناسند.

« هی داد می‌زد سمت چپ عباس/ این خاکریز چندمه/ چنده؟» (همان: ۱۹)

قوامی در تصویری دیگر از خاکریز، به رزمندگان جانباز اشاره دارد که با مین‌های دشمنان تکه‌ای از بدن‌شان را جا گذاشته‌اند، اما همچنان با دل و جان می‌جنگند.

و: « مسیر نگاهم را/ تا مرز خاکریزهایی مین‌گذاری می‌کنم/ که برادرم عباس/ دست‌هایم را جا گذاشت»
(همان: ۲۷)

۹-۲. گلوله و ترکش

«گلوله» و «ترکش» دو مورد از ادوات جنگی است که با هیچ رزمنده‌ای شوخی ندارد. و مادران نیز از صدای ترکش و گلوله آرام و قرار ندارند، قوامی این تصویر را اینگونه می‌سراید:

« صدای گلوله اذان شکست / شروع نبرد و به خاطر بیار / بلندگوی مسجد پر از ترکشه / بدون غرق خون،
مادرا بی‌قرار» (همان: ۲۰)

قوامی در این شعرش با حس زنانه‌اش از خداوند می‌خواهد که هر چه زودتر صدای دلخراش گلوله و ترکش که شهر را به آتش کشیده‌اند تمام شود تا مردم روی آرامش و خوشی ببینند.

و: « صدای گلوله از پشت سرم خبر می‌ده دور میشن این جانیا

همونا که شهر رو به آتش زدن همونا، همونا، همونا، خدا» (همان: ۲۲)

در این شعر قوامی از گلوله تصویر متفاوتی دارد. صدای گلوله رزمنده‌های خودی که می‌شنود بر این باور است که دشمنان (جانیان) در حال فرار از مرزهای کشور هستند و تصویر که شاعر می‌سازد به آزادی خرمشهر اشاره دارد.

۱۰-۲. شهید و نمادهای شهادت

اظهر قوامی، چهار بار کلمه شهید را در اشعارش به کار می‌گیرد که البتة هر بار نمادین است و به ذکر چند مورد اشاره می‌کنیم:

«شهید می‌کند / چشم‌هایت / پرستو را در اولین کوچ» (همان: ۵۳)

و: « جای هر شهیدی که آلاله شد / خدا رو زمین دشتی از عشق کاشت» (همان: ۲۰)

و این شعر که اسامی شهدا را ذکر می‌کند:

« و همت‌ها و فاضل‌ها / کنار ناو جان دادن / رئیس‌ها و داراها / به دشمن درس خون دادن» (همان: ۲۴)

۱۱-۲. خلیج فارس

خلیج فارس و حفظ و پایداری از آن یکی از سوژه‌های شعر مقاومت است که در سال‌های اخیر شاعران زیادی به آن پرداخته‌اند:

« دوباره استخوان و خون / دوباره بازی موجا / خلیج تا همیشه فارس / می‌مونه سخت پا برجا» (همان: ۲۴)

و یا: « دریا را دزدیده‌ام از چشمت تا خلیج / تا بندرهایی که شرجی را نفس می‌کشند / تا دامن چین‌دار
مادر بزرگ توی حیاط پستی» (همان: ۳۴)

۱۲-۲. کودکان

قوامی در بعضی از اشعار مجموعه‌اش به کودکان جنگ و جنگ‌زده نیز اشاره‌هایی متفاوت می‌کند که در اینجا به ذکر نمونه‌هایی بسنده می‌کنیم:

« خدای من / مردم مرده شورهای بی‌تابوت کودکان جنگ‌زده / گاهی موج می‌زند به سرم /» (همان: ۳۳)

و: « مثل به اسفند رو آتیشه می سوزه و هی پا به پا میشه
دست می کشه رو چادر مادر دورت بگردم ای جگر گوشه (همان: ۱۴)
و یا: میره بیاره ردی از بابایش تا بیج کوچه پشت اون میره
چشمای خیس و خسته مادر از آسمون عهدش رو می گیره (همان)

۱۳-۲. نمادگرایی تاریخی

اطهر قوامی در چند شعرش به نمادگرایی تاریخی روی آورده است:

« برای قلبی جنگیدم / که / کربلایم بود» (همان: ۵۱)

شاعران معاصر، دفاع مقدس را به کربلا مقایسه می کنند از این رو خانم قوامی نیز از این خصیصه ادبیات پایداری جهت بیان اندیشه هایش بهره می برد و نمونه ای دیگر که تلمیح تاریخی دارد:

« صلیب سرخ / نام صلیبی است که مریم باکره اش را / به جنگ فرستاد» (همان: ۵۲)

و یا این شعر که به مقاومت مردم فلسطین اشاره دارد:

« با سنگ به جنگ رفتیم / جنگ تا دندان مسلح بود» (همان: ۶۱)

۱۴-۲. پیروی از راه شهیدان

قوامی در این شعر به ادامه دادن راه شهیدان اشاره می کند، وی دوبار در اشعارش به زنانگی اش سوگند می خورد:

« راحت باش / برو / تترس / پلاکات همیشه به گردن چکمه هایت می ماند / به زنانگی ام سوگند / راحت را
گلبرگ ها ادامه می دهند / در باد» (همان: ۵۵)

خانم اطهر قوامی برای اینکه پیرو راه شهیدان باشد، در این شعر نیز به زنانگی اش سوگند می خورد:

« به زنانگی ام سوگند می خورم / به عشق / به تو / تا باور دنیا را تغییر بدهم / ... / من ابتدای نفس هایم را / روی
عطرت متمرکز می کنم / انتهایش را / در قطعه هنرمندان ...» (همان: ۱۱).

قوامی که جزء هنرمندان چند وجهی در بندرعباس است با خود عهد می بندد تا زمانی که در قطعه هنرمندان شهر دفن شود، راه شهیدان را ادامه دهد.

۱۵-۲. بسامد واژه های جنگ در اشعار اطهر قوامی

ردیف	واژه	تعداد	ردیف	واژه	تعداد
۱	مین	۱۰ مرتبه	۶	چکمه، خمپاره	۳ مرتبه
۲	پلاک	۷ مرتبه	۷	اسامی رزمنده ها	۵ مورد
۳	جنگ	۲۶ مرتبه	۸	نام شهرها	۱۷ مرتبه
۴	خاکریز	۴ مرتبه	۹	ادوات جنگی	۱۵ مرتبه
۵	گلوله و تیر	۶ مرتبه	۱۰	تابوت	۴ مرتبه

ردیف	واژه	تعداد	ردیف	واژه	تعداد
۱۱	پوتین	۳ مرتبه	۱۹	ماشه	۵ مرتبه
۱۲	سنگر	۲ مرتبه	۲۰	صلح	۳ مرتبه
۱۳	فرمانده	۴ مرتبه	۲۱	موشک	۲ مرتبه
۱۴	شهید	۴ مرتبه	۲۲	ماسک	۳ مرتبه
۱۵	لاله	۲ مرتبه	۲۳	ترکش	۲ مرتبه
۱۶	خشاب	۳ مرتبه	۲۴	جت و تانک	۱ مرتبه
۱۷	تفنگ	۷ مرتبه	۲۵	تانک	۱ مرتبه
۱۸	کلاه خود	۲ مرتبه	۲۶	ترکش	۲ مرتبه

۳. نتیجه گیری

موضوعات شعر مقاومت و پایداری در ادبیات تمامی ملل همچون وطن دوستی و میهن پرستی، نمادگرایی تاریخی، آرزوی صلح، ستایش رزمندگان و .... مشترک است، اما بعضی از موضوعات از جمله توجه ویژه به مقوله شهید و شهادت، استفاده از روایات، آیات، احادیث و متون دینی و مذهبی، اشاره به واقعه عاشورا از وجوه اصلی تمایز ادبیات مقاومت ایران نسبت به سایر ملل است. آنچه مسلم است ادبیات مقاومت در استان هرمزگان از ۲۵ سال پیش توسط سرهنگ مرتضی نصیری با چاپ مجموعه گپ گنوخ شکل گرفته است و اطهر قوامی نیز که در سال ۱۳۹۶ اولین اثرش را در این خصوص چاپ کرده از پیشگامان خانم در استان هرمزگان است. در مجموعه «عاشقانه روی مین» قوامی سعی دارد نگاه متفاوتی نسبت به جنگ نشان دهد و از حس زنانه به معرفی جنگ می پردازد. هر چند این شاعر حس صلح و دوستی دارد، اما در اشعارش بیشترین استفاده را از واژه «جنگ» برده است. ایشان نمادگرایی تاریخی نیز دارند و علاوه بر به نظم و تصویر کشیدن وقایع هشت سال دفاع مقدس به سوژه های دینی و مذهبی نیز اشاره دارد و از نگاهی متفاوت با اشعار زنانه و عاطفی خود به جنگ نگاه می کند. از شاخصه های اشعار پایداری اطهر قوامی این است که هم به مسائل جنگ و درگیری، هم به نمادها و هم به مسائل اجتماعی همچون انتظار، کودکان و جنگ، نمادگرایی تاریخی و دینی اشاره کرده است. قوامی به هر سوژه ای از شعر دفاع مقدس که پرداخته از آن موفق بیرون آمده است.

فهرست منابع

۱. بیگی حبیب آبادی. پرویز. (۱۳۶۹). *غریبانه*. تهران: امیر کبیر.
۲. آراین پور، یحیی. (۱۳۷۵). *از صبا تا نیما*. تهران: زوار.
۳. اکبری، منوچهر. (۱۳۷۱). *نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی*. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
۴. سعیدی، سهراب. (۱۳۹۸ الف). *خلیج بوی تو می دهد*. قم: بی نا.
۵. _____ (۱۳۹۸ ب). *اینجا پلاک ها خوابیده اند*. قم: بی نا.

۶. سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۰). نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس. تهران: پالیزان.
۷. صالحی، سید علی. (۱۳۷۷). فرستادگان روشنایی. تهران: رسالت
۸. قزو، علیرضا. (۱۳۶۹). از نخلستان تا خیابان. تهران: همراه‌ها.
۹. قوامی، اطهر. (۱۳۹۶). عاشقانه روی مین. تهران: آناپنا.
۱۰. کاکایی، عبدالجبار. (۱۳۸۰). بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در شعرایران و جهان. تهران: پالیزان
۱۱. میر جعفری، علی‌اکبر. (۱۳۷۵). حرفی از جنس زمان. تهران: قو.
۱۲. والا، امیرحسین. (۱۳۹۷). کوچه‌های شهید. بندرعباس: سومیتا.